

Aandacht voor funerair erfgoed in de Hof van Twente

**Startnotitie van de Erfgoedcommissie
juni 2013**

INHOUD STARTNOTITIE FUNERAIR ERFGOED

1. Inleiding	3
2. Overzicht begraafplaatsen in de Hof van Twente	3
2.1 Algemene begraafplaatsen	
2.2 R.K begraafplaatsen	
2.3 Joodse begraafplaatsen	
2.4 Niet meer in gebruik zijnde begraafplaatsen	
2.5 Particuliere begraafplaatsen	
2.6 Oorlogsgraven	
3. Begraafplaatsen met monumentenstatus en beschermden delen	6
3.1 Begraafplaatsen met monumentenstatus	
3.2 Beschermden delen op begraafplaatsen	
4. Waardering van individuele graven	11
4.1 Criteria	
4.2 Waardering van de criteria	
4.3 Matrix met de criteria ten behoeve van de waardebeoordeling	
5. Werkwijze: de begraafplaats inals voorbeeld	14
5.1 Oudste graf	
5.2 Bekende inwoners	
5.3 Bijzondere verschijningsvormen qua materiaal en vormgeving	
5.4 Graven met een bijzondere symboliek	
5.5 Historisch interessante graven	
Bijlage: de ingevulde matrix	
6. Het vervolg	14
7. Bronnen	14

1. Inleiding

Landelijk is er de afgelopen jaren meer aandacht voor het beschermen van funerair erfgoed. Monumentenzorg strekt zich vooral uit over gebouwde woonomgeving en archeologie. Dat is ook zo in de Hof van Twente. De plaats waar en de wijze waarop de inwoners begraven en herdacht worden zijn echter even zo goed belangrijke elementen van ons cultureel erfgoed. Reden om de situatie in de Hof van Twente eens onder ogen te nemen.

Deze notitie heeft tot doel een aanzet te zijn tot

- ❖ de bewustwording van de waarde van funerair erfgoed,
- ❖ de start van een structurele inventarisatie van het funerair erfgoed binnen de gemeente,
- ❖ het implementeren van funerair erfgoed binnen de beschermende maatregelen van het totale monumentenbestand.

2. Overzicht van alle begraafplaatsen in de Hof van Twente

Begraven is er al in de Hof van Twente sinds er bewoning is. De eerste bekende vormen zijn de grafvelden. Bekende grafvelden liggen in Markelo in de vorm van grafheuvels. Omdat deze vondsten onder de categorie 'archeologische vondsten' vallen, zijn zij voor deze notitie niet van belang.

Grafheuvel in Markelo

Soms is een begraafplaats wel aangelegd, maar nooit als zodanig gebruikt. Dat is waarschijnlijk het geval met het Jodenkerkhof in Stokkum, gelegen op de splitsing van de Stationsweg en de toegangsweg naar de Berg Es. Volgens Joodse traditie zorg je bij vestiging in een gebied eerst voor een woonplek, dan voor een begraafplaats en tenslotte voor een gebedshuis. Dit kerkhof was vroeger door eikenpalen afgerasterd. Forse vierkante palen, waarin 2 gaten waren geboord, waarin gedraaide draden liepen, die het geheel omheinden. Voorzover bekend heeft slechts één Joodse familie aan het eind van de 19de eeuw in Stokkum gewoond en zij hebben zich later gevestigd in Goor. Op het linkerplaatje de situatie in 1940 met de omheining en op het rechterplaatje de huidige situatie. De Stationsweg is de doorgaande grote weg en de inkeping in het groen op het rechterplaatje is het laatste restant van het oorspronkelijke zandpad links.

Joodse begraafplaats in Stokkum

De Hof van Twente kent op dit moment 15 begraafplaatsen en nog een aantal verspreid liggende graven. Hieronder volgt een kort overzicht.

2.1 Algemene begraafplaatsen

Deze begraafplaatsen vallen onder het beheer en onderhoud van de gemeente

Alg. begraafplaats aan de Goorseweg in Markelo	(35.467 m2)
Alg. begraafplaats aan de Twickelerweg in Goor	(40.000 m2)
Alg. begraafplaats aan de Odammerweg in Diepenheim	(16.790 m2)
Alg. begraafplaats aan de Langestraat in Delden	(35.026 m2)

2.2 R.K. begraafplaatsen

Deze begraafplaatsen vallen onder het Bisdom Utrecht. De gemeente heeft hier geen zeggenschap over. Beheer en onderhoud wordt gedaan door vrijwilligers. De exploitatie vindt in eigen beheer plaats. Wel voert de gemeente jaarlijks het groen/ bladafval van de begraafplaatsen in Bentelo en Hengevelde af.

R.K. begraafplaats aan de Iependijk in Goor	(7.020 m2)
R.K. begraafplaats aan de O.L. Vrouwestraat in Bentelo	(6.500 m2)
R.K. begraafplaats aan de Goorsestraat in Hengevelde	(8.812 m2)
R.K. begraafplaats aan 't Kip in Delden	(12.170 m2)

2.3 Joodse Begraafplaatsen

Joodse Begraafplaats aan de Molenstraat in Goor	(2.300 m ²)
Joodse Begraafplaats aan de Hazendammerweg in Diepenheim	(2.660 m ²)
Joodse Begraafplaats aan de Flierweg in Delden	(810 m ²)
Joodse Begraafplaats aan het Villapark in Delden	(690 m ²)

Molenstraat in Goor

Flierweg in Delden

2.4 Niet meer in gebruik zijnde begraafplaatsen

Voormalige begraafplaats aan de H. Heijermansstraat in Goor	(5.151 m ²)
Voormalige begraafplaats aan de Odammerweg in Diepenheim	(3.785 m ²)

2.5 Particuliere begraafplaatsen

Particuliere begraafplaats op het landgoed Nijenhuis in Diepenheim
Particuliere begraafplaats bij de kapel op het landgoed Weldam in Markelo

2.6 Oorlogsgraven

De gemeente draagt zorg voor het onderhoud van deze graven. Jaarlijks zijn er herdenkingen en kransleggingen. Schoolkinderen spelen hierin een actieve rol.

Stichtingsgraven: 1 in Goor en 1 in Markelo

Militaire rijksgraven: 12 in Delden, 2 in Diepenheim en 17 in Markelo

Civiele rijksgraven: 2 in Markelo

Militaire particuliere graven: 1 in Delden en 1 in Markelo

Civiele particuliere graven: 3 in Delden, 1 in Goor, 1 in Hengevelde en 1 in Markelo

Oorlogsgraven aan de Langestraat 200 in Delden

3. Begraafplaatsen met monumentenstatus en beschermde delen

3.1 De volgende begraafplaatsen hebben een beschermde status

* De Oude Begraafplaats aan de H. Heijermansstraat in Goor/ gem. mon.

Hoek H. Heijermansstraat/ Laarstraat in Goor

De redengevende beschrijving van deze begraafplaats luidt als volgt:

De Oude Begraafplaats dateert van 1827 en bevat een aantal graven van plaatselijk bekende families, zoals de familie Jannink (katoenfabrikanten) en Brunnekreef. Het meest opvallende is het gietijzeren grafmonument van ██████████ ██████████ de Engelse ingenieur die door zijn vernieuwingen in de katoenverwerking in Goor de Twentse katoenindustrie een sterke impuls gaf. Het grafmonument is in 1842 ontworpen door ██████████ te Amsterdam en uitgevoerd door de firma Nering Bogel te Deventer. Dit grafmonument is een rijksmonument. De begraafplaats ligt op de hoek van de H. Heijermansstraat met de Laarstraat.

De begraafplaats is rechthoekig van vorm en wordt ingedeeld door rechte paden waaraan de graven liggen. Er zijn zowel familiegraven als enkele graven en monumenten met een bijzondere vormgeving op de begraafplaats. Er is nog een aantal oude bomen aanwezig alsmede beplanting, vooral langs de randen. Het geheel wordt deels omheind door een beukenhaag en deels door een smeed- en gietijzeren hek met eenvoudige slanke spijlen en een toegangshek tussen pijlers van blokken Bentheimer zandsteen. Het centrale pad vanaf dit hek leidt naar het gietijzeren grafmonument van ██████████ ██████████ (1785- 1841).

Waardering:

De Oude Begraafplaats uit 1827 is van algemeen belang vanwege de cultuur- en architectuurhistorische waarden die tot uitdrukking komen in:

- de bijzondere vormgeving van een aantal graven*
- de aanwezigheid van het grafmonument van ██████████ ██████████ dat een rijksmonument is*
- de aanwezigheid van graven van families van historisch regionaal en plaatselijk belang*
- de beeldbepalende vormgeving, met hekwerk en beplanting en de ligging op een straathoek*

* Algemene Oude Begraafplaats, Odammerweg 225 in Diepenheim/ gem. mon.

Odammerweg in Diepenheim

De redengevende beschrijving van de begraafplaats aan de Odammerweg luidt als volgt:

Fraai, aan de rand van Diepenheim gelegen begraafplaats, van landschappelijke opzet. Enkele tientallen stenen. Niet meer in gebruik.

Omschrijving

Kleine begraafplaats met enkele tientallen, merendeels hardstenen grafzerken in landschappelijk aangelegd padenplan. Hoog opgaand geboomte. Omringd door een beukenhaag.

Objectnummer: DPH25

Adres: Odammerweg 25

Naam object: Oude Algemene Begraafplaats

Oorspronkelijke functie: begraafplaats

Huidige functie: buiten gebruik

Datering: 1876

* De Joodse begraafplaats, Dekkersveldweg 2 in Ambt Delden / rijksmon.

* De Joodse begraafplaats, Hazendammerweg 6 in Diepenheim/ rijksmon.

* De Joodse begraafplaats , Molenstraat 12 in Goor / rijksmon.

Voor de 3 laatstgenoemde begraafplaatsen is geen redengevende beschrijving opgesteld en wordt volstaan met de opmerking "rijksmonument".

3.2 Beschermden delen op begraafplaatsen

Op de Oude Begraafplaats aan de H. Heijermansstraat in Goor is het grafmonument van [REDACTED] - gerestaureerd in 2013 - gewaardeerd als rijksmonument.

Grafmonument van [REDACTED] na de restauratie van 2013

De redengevende beschrijving luidt als volgt:

Op een verhoging met een natuurlijk talud in 1841 opgericht gietijzeren grafmonument voor [REDACTED] (1795-1841), oprichter van de textielschool in Goor en grondlegger van de textielindustrie in Twente. Tegen de zijwanden en de voorwand van de sokkel ijzeren platen met opliggende tekst. Op de sokkel een trapsgewijs uitgevoerde verhoging, waarop de tombe met tympaanvormige afdekking. Reliefversieringen in voor- en zijwanden van de tombe.

Op de hoeken van de tombe ridderfiguurtjes, die elk twee schilden met het familiewapen van het geslacht [REDACTED] vasthouden. Het monument staat op een gemetselde en met Bentheimerzandsteen afgedekte grafkelder, waarvan de door een zandstenen zerk afgedekte toegang zich voor het monument bevindt.

* Op de Algemene Begraafplaats aan de Langestraat 200 in Delden is het toegangshek beschermd, de grafkelder van de familie [REDACTED] en het hekwerk rond het graf van de familie [REDACTED]. Alle objecten zijn aangeduid als rijksmonumenten.

Het beschermde toegangshek

De redengevende beschrijving luidt als volgt:

Algemene Begraafplaats uit 1829 met een TOEGANGSHEK uit de tweede helft van de negentiende eeuw, het FAMILIEGRAF van de familie [REDACTED] van het landgoed Twickel uit 1883 en het familiegraf van de familie [REDACTED] met fraai 20e eeuws HEKWERK. De begraafplaats ligt buiten de bebouwde kom van Delden. Aanvankelijk wilde men de begraafplaats in Stad Delden aanleggen. Maar op 21 juli 1828 werd het aanbod van de Jonkvrouwe [REDACTED] geaccepteerd om gratis een begraafplaats op haar terrein buiten de stad aan te leggen. De aanleg van de begraafplaats wordt toegeschreven aan Wattez.

Het toegangshek is vervaardigd door de firma L.I. Enthoven uit Den Haag. Het ontwerp staat in een modelboek van deze firma, met uitzondering van de bekroning van de posten; de uil is daar vervangen door een doodslamp. De posten zijn daarnaast van diverse andere doodssymbolen voorzien. De neo-classicistische grafkelder van de familie [REDACTED] is gebouwd voor [REDACTED] die op 6 maart 1883 aan tyfus overleed. Vanwege het besmettingsgevaar kon de baron niet vervoerd worden naar het familiegraf in Den Haag. Vandaar dat zijn broer [REDACTED] op de Algemene Begraafplaats in Delden een grafkelder liet bouwen.

werd 31 juli 1936 bijgezet in het graf en

op 25 september 1975.

In december 1929 was de grafkelder intussen aan de noordkant uitgebreid met een portaal. De architect [REDACTED] uit Amersfoort was verantwoordelijk voor het ontwerp, de firma Beltman en de Steenhouwerij en Natuursteenhandel G.

Keuzenkamp uit Den Haag leverden de bouwmaterialen en aan [REDACTED] werd advies gevraagd over de afwatering. Bovendien adviseerde [REDACTED] een deur in de nieuwe gevel te plaatsen in plaats van een hek. De deur werd geleverd door Lips' Brandkasten- en Slotenfabriek uit Dordrecht.

De begraafplaats heeft een landschappelijke aanleg met veel bomen, afwisselende beplanting en een vijver. Het toegangshek staat aan de zuidkant aan de Langestraat. De grafkelder van de familie [REDACTED] ligt op het noordelijke gedeelte van de begraafplaats. De overige familiegraven, waaronder het graf van de familie [REDACTED] liggen verspreid.

Waardering

De begraafplaats met het toegangshek, de grafkelder en het hekwerk is van cultuur-, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig belang vanwege:

- de landschappelijke aanleg die is toegeschreven aan [REDACTED]
- de gaafheid van het toegangshek van de fa. L.I. Enthoven uit Den Haag
- de grafkelder van de familie [REDACTED] in de trant van het Neo-Classicisme
- de geometrische vormgeving van het hekwerk rond het familiegraf van de familie [REDACTED]

4. Waardering van individuele graven

Onder funerair erfgoed worden uitsluitend de grafmonumenten zelf verstaan. In Hof van Twente bestaat geen structurele inventarisatie van de waarde van grafmonumenten. De consequentie daarvan is dat er nauwelijks individuele grafmonumenten zijn die voor enige vorm van bescherming in aanmerking komen. Met uitzondering van het grafmonument van ██████████ ██████████ in Goor en een tweetal graven op de begraafplaats aan de Langestraat 200 in Delden. De oorlogsgraven genieten een "morele bescherming".

In de monumentenverordening zou op basis van de opbrengst van deze startnotitie en de daaruit voortvloeiende werkzaamheden een nieuwe paragraaf opgenomen kunnen worden, waarin een aantal graven wel degelijk bescherming krijgt.

4.1 Criteria

Er bestaat een aantal criteria om te bepalen of een grafmonument voor een beschermende status in aanmerking komt.

In het kort:

- ❖ Genealogische betekenis van de overleden persoon
- ❖ Ouderdom van het grafmonument
- ❖ Materiaalgebruik en hantering
- ❖ Vormgeving van het monument
- ❖ Bijzondere symboliek
- ❖ Technische staat
- ❖ Historische betekenis voor de Hof van Twente

De criteria worden hieronder nader verklaard en uitgewerkt:

Genealogische betekenis van de overleden persoon

Om op grond van dit criterium een grafmonument te beschermen dienen de volgende richtlijnen:

- ❖ Er is over hem/haar gepubliceerd of overledene heeft zelf publicaties van enig belang op zijn naam hebben
- ❖ Het moet gaan over een overledene die bij leven openbare functies bekleedde en die van betekenis was voor de gemeenschap. (is er bv. een straat of gebouw naar de persoon vernoemd?)
- ❖ Overledene moet over een zekere lokale status beschikken, bijvoorbeeld door het uitgeoefende beroep of de bekendheid die de persoon bij leven genoot en die nu nog als zodanig wordt herinnerd.

Voor het maken van keuzes op basis van bovengenoemde criteria zouden belangrijke personen in categorieën geplaatst kunnen worden. Te denken valt daarbij aan:

Notabelen

Industriëlen

Kunstenaars (musici, schrijvers, schilders, etc.)

Medici

Andere geschiedkundig interessante personen

Ouderdom grafmonument

Niet alle grafmonumenten kunnen zonder meer in aanmerking komen. Er wordt een ouderdomsgrens aangehouden van vijftig jaar om enige afstand te creëren tot de hedendaagse grafcultuur. Mocht bij inventarisatie van de grafmonumenten blijken dat jongere monumenten of graven van bijzondere personen ooit in aanmerking zouden komen voor een beschermende status, dan kan op een later moment die status alsnog verleend worden.

Materiaalgebruik en hantering

Bijzondere materialen zijn met name materialen die niet vaak worden gebruikt voor grafmonumenten, zoals zandsteen, marmer of metaal (hekwerken). De hantering gaat over de wijze waarop bijvoorbeeld het grafmonument technisch bewerkt is.

Vormgeving van het monument

De vormgeving van een individueel grafmonument kan van doorslaggevende betekenis zijn, bijvoorbeeld vanwege het feit dat het typologisch zeldzaam is.

Bijzondere symboliek

Symbolen op grafmonumenten zijn er in veel variaties. Persoonlijke symboliek of een samenvoeging van verschillende betekenissen kan een dusdanig symbool opleveren dat er sprake is van een bijzonder symbool. Voor dit criterium wordt gekeken naar de algemene deler, maar ook naar de uitzonderlijke symbolen.

Technische staat

De staat van het grafmonument is niet van doorslaggevende betekenis. Te slechte grafmonumenten komen niet in aanmerking voor beschermende maatregelen, tenzij het een grafmonument is dat om andere redenen van groot belang is.

Historische betekenis

Dit criterium speelt een rol waar aan de hand van het grafmonument en/ of ensemble van grafmonumenten een verhaal verteld kan worden over de Hof van Twente en zijn geschiedenis. Als voorbeeld kan de situatie op de Algemene Begraafplaats in Goor gelden waar [REDACTED] [REDACTED] is begraven als grote promotor van de textielindustrie in Twente. Dat geldt evenzeer voor de eerste graven van textielarbeiders, waar dat nieuwe beroep tot uitdrukking komt op het graf zelf. Ook het graf van een keuterboertje kan in meerdere opzichten illustratief zijn voor een bepaalde periode in de geschiedenis van de Hof van Twente.

4.2 Waardering van de criteria

- Elk criterium levert een score op tussen 1 t/m 10.
- Niet elk criterium legt evenveel gewicht in de schaal. Aan genealogie en monumentale waarden (materiaal/hantering en vormgeving) wordt een hogere waardering gegeven dan aan de andere criteria. Het voorstel is om deze 3 criteria dubbel mee te tellen in de uiteindelijke waardering.
- Het criterium ouderdom is een hard gegeven. Bij dit criterium wordt volstaan met de opmerking ja/ nee t.a.v de vraag of een graf wel/niet ouder is dan 50 jaar.
- Achter de geselecteerde grafmonumenten wordt bij elk criterium dat van toepassing is een waardering gegeven. In een aantal gevallen blijft een score achterwege, bijvoorbeeld wanneer iemand niet echt bekend is geweest.
- Hoe hoger de totale score, des te belangrijker is het als funerair erfgoed.

5. Werkwijzer: de..... begraafplaats aan de in als voorbeeld

Inleiding

- Wie hebben de begraafplaats onderzocht en in welke tijdsperiode?
- Wat is de algemene staat van de begraafplaats (inclusief het toevoegen van een overzichtsfoto van de begraafplaats)?
- Hoeveel graven telt de begraafplaats en hoeveel zijn er geselecteerd?
- Welke bijzonderheden hebben zich gedurende het proces voorgedaan?

5.1 Oudste graf

5.2 Bekende inwoners

5.3 Bijzondere verschijningsvormen qua materiaal en vormgeving

5.4 Graven met een bijzondere symboliek

5.5 Historisch interessante graven

Bijlage: de ingevulde matrix

6. Het vervolg

Om het funerair erfgoed van de Hof van Twente in kaart te brengen en op een serieuze manier te behandelen zijn de volgende stappen noodzakelijk.

- ❖ De Erfgoedcommissie stelt een startnotitie Funerair Erfgoed op en nodigt alle historische verenigingen uit voor een bijeenkomst
- ❖ Inventarisatie van de aanwezige grafmonumenten op de in de startnotitie genoemde begraafplaatsen door de historische verenigingen.
- ❖ Toetsing grafmonumenten aan waarderingscriteria en invullen van de beschikbare matrix
- ❖ Samenstellen lijst van waardevolle graven per begraafplaats door de afzonderlijke historische verenigingen
- ❖ Verzamelen afzonderlijke lijsten en beleggen van een bijeenkomst met alle betrokken verenigingen door de Erfgoedcommissie
- ❖ Tot stand brengen van de mogelijkheid tot bescherming d.m.v. gemeentelijk beleid in het kader van de monumentenverordening.
- ❖ Informatieverstrekking naar de burgers in de gemeente en met name naar de eigenaren van de grafmonumenten.

7. Bronnen

voor het schrijven van deze startnotitie is gebruik gemaakt van informatie vanuit de gemeente en van het rapport *Behoud van cultureel funerair erfgoed; De Terebinth*, vereniging voor Funeraire Cultuur.

